

САХА АВТОНОМИЯТЫН АБАТА

Максим Кирович Аммосов партия губбюротугар үлэлирин быһыытынан, губревком председателин дуоһунаһыттан босхоломмота. Ити үлэбэ Платон Алексеевич ананыхтаах этэ. Коммунистар баһыйар үгүстэрэ туруорсууларынан П.А. Слепцов губревком председателинэн аһамыта. Оттон кини «национализм» икки коммунистар ураты (Лебедев, Козлов) ким да билиммэтэбэ.

РКП X съездин делегата И.Н. Барахов Бүлүүгэ уезтаабы бюро секретарынан, уобалас масштабтаах бөдөн партийнай үлэһит М.Ф. Тарасов уезтаабы ревком, Өлүөхүмэ уезтаабы ревком Ойуунускай П.А. председателинэн ытыллыбыттара. Кугаевская, Котенко Халымаа «баайы-дуолу» ол аата, түүлээби, арыаллан аҕала аттамыттара. Котенко онно үрүг гвардеецтар илиилэриттэн өлбүтэ.

Губбюро Пленумун чилиэнэрин туруорсууларынан Барахов, Ойуунускай сотору кэминэн Дьокуускайга төннөрүллүбүттэрэ. Барахов И.Н. губбюрога төрүйэр отдел сэбиэдиссэийинэн, Ойуунускай П.А. урукку үлэтигэр, губревком председателинэн үлэлээн барбыттара.

Эпийэтээх партийнай үлэһитэр уезтарга, волостарга ытыллыылара төттөрүтүн, автономияны ылыныыга күөс көмө буолбута. Үлэһиттэр киз араналарыгар автономия боппуруоһа өй-санаа мөккүөрүн күөдүһүтэ.

Ол курдук, Арҕаа Хаҥалас волоһын гражданнын миитинэ 1921 с. балаҕан ыйын 11 күнүгэр буолбута. Ити миитингэ сэбиэскэй автономия, проднолук сэбиэттэр быыбардарын туһунан боппуруостар көрүллүбүттэрэ. Уурааха этилибитэ: «Кузьмин, Прохоров дакылааттарын истэн баран, автономияны олоххо киллэрэргэ», — диэн. Орто Бүлүү волоһынаабы

Бүлүү уеһын сельревкомнарын бэрэстэбиитэллэрин уонна чилиэнэрин съездин уурааҕар «Саха кыраайын автономиятын өйүүбүт» диэн 1921 с. балаҕан ыйын 26 күнүгэр ылыныллыбыта. Оттон 1921 с. сэтинньи 3 күнүгэр Өлүөхүмэ уеһын Малдыаҕар волоһын дыдангыларын уонна хамначчыттарын I съездин уурааҕар ааҕабыт: «Автономия идеялара олоххо кириитигэр, тарҕанытыгар бары дыһаллары ис сүрэхтэн ылынабыт», — диэн тыллары. Автономия ылыныллытын сөбүлээн 1921 с. устата Тааттага, Сунтаарга, Амааҕа у.о.д. сирдэргэ буолуоталаабыттара. Ол туһунан очотообу сыллар докумуоннара кэпсиилэр.

Максим Кирович Аммосов, Платон Алексеевич Ойуунускай Саха Республикатын автономиятын туһунан үгүстүк туруулан охсуспуттара.

Максим Кирович «Ленскэй Коммунар» хаһыакка 1921 с. сэтинньи 7 күнүгэр «Кыһыл Саха сиригэр» диэн ыстатыйатыгар: «Саха автономнай республикатыгар кыһыл хамначчыттар былаастара туруруо», — диэн суруйбута.

1922 с. тохсунньу 9 күнүгэр РКП губерниятаабы бюротун пленума буолбута. Онно Саха сирин государственнай статутун туһунан боппуруос туруоруллубута. Секретарь Лебедев Г.И. автономия туһунан быһаарытыттан дыону муннранан, аралдыттан иһэр этэ. Ол эрээри пленумна П.А. Ойуунускай үһүс төгүлүн тыл ылан этэргэ күһэл-

либитэ. Кини этии киллэриитинэн Саха сирин бэрэстэбиитэлигэр М.К. Аммосовка губерниятаабы партийнай тэрилтэ аатыттан Саха Советскай Социалистическай Республиканы тэрийиини Киин салалта иннигэр туруорсарыгар соруудахтаммыта. М.К. Аммосов 1921 с. сэтинньи ыйыттан Москвага командировкаланан сылдьара. Итинэн Лебедев Георгий Иванович Саха автономиятын тэрийиитин утарсыта киэр быраһыллыбыта. Пленум сөптөөх уурааҕы ылбыта.

1922 сыл тохсунньу 22 күнүгэр Саха сирин губбюротун пленумугар информация истилибитэ. Онно этиллэринэн, Саха сиринээби РКП тэрилтэтэ партия Киин комитетын кытта суруйсуутуттан көстөрүнэн, М.К. Аммосов баһылыктаах Саха сирин делегацията күүүскэ туруоруугунан, 1922 сыл тохсунньу 17 күнүгэр Национальностар Народнай Комиссариаттара РСФСР сорботун быһыытынан Саха Автономнай Советскай Социалистическай Республикатын тэрийэр туһунан көрдөһүүтүн ылыммыта. 1920-1922 сылларга Саха Автономиятын тэрийэр туһунан үгүс мөккүөрдэр, дискуссиялар В.И. Ленин инициативатынан сөптөөхтүк быһаарыллар буолбута.

Итини бигэргэтэр инниттэн холобурга манньк докумуону аҕалабыт.

И.В. Сталин 1922 сыл тохсунньу 13 күнүгэр национальностар дьыалаларыгар народнай комиссары солбуйааччыга О.Я. Карк-

линна суруга:

«Тов. Карклин.

Рассмотрено предложение Аммосова о предоставлении якутам прав Автономной республики. Я поддерживаю Аммосова.

И. Сталин».

«Выписка из протокола заседания коллегии наркомнаца по вопросу об образовании Якутской Автономной республики.

17 января 1922 года

Слушали о пересмотре постановления коллегии НКН от 6 января 1922 года относительно образования Якутской Автономной области (Карклин)

Постановили: Во изменение предыдущего постановления и присоединяясь к мнению якутских товарищей, высказаться за образование Якутской Автономной республики.

Поручить комиссии по якутскому вопросу составить в однодневный срок проект декларативного постановления для внесения в президиум ВЦИК.

Председатель О.Я. Карклин Секретарь А. Буков».

Саха АССР-ы тэрийии бүтэһиктээх юридическай күһүгэр 1922 сыл муус устар 22 күнүгэр ВЦИК президиумун уураабынан ылыныллыбыта. Уураах бастакы пуунугар Саха Советскай Социалистическай Республикатын РСФСР сорботун быһыытынан тэрийэргэ диэн ааҕабыт. Саха АССР столицата, республика территорията, Саха сирин кыраныыссата 1922 с. муус устар 27 күнүгэр ВЦИК президиумун уураабынан быһаарыллыбыта.

Оттон Советтар I учредительнай съезтэрэ 1922 с. ахсынньы 27 күнүттэн 1923 с. тохсунньу 19 күнүгэр дылы Дьокуускай куоракка буолбута. 102 делегат кыттыыны ылбыта, ол иһиттэн саха 58, нууччата 34, атын национальностар 10 киһи этэ. Саха сирин бастакы учредительнай съезэ Саха Автономнай республиката тэриллиитин сокуон быһыытынан бигэргэппитэ. Съезд былаас органнарын уонна экономика, культура сайдар суолларын бэлиэтээбитэ. 1923 с. тохсунньу 19 күнүгэр Саха Киин Ситэриилээх Комитетин (ЯЦИК) талбыта. Итиннэ 27 чилиэн, 9 кандидат кирибитэ. Бастакы тэрээһин сессияга тохсунньу 21 күнүгэр Киин Ситэриилээх Комитет председателин, кини солбуйааччытын уонна 7 киһиттэн президиум талыллыбыта. Саха АССР правительствота тэриллибитэ — Совнарком председателэ, солбуйааччыта, народнай комиссардар уонна управление начальника тара быыбардаммыттара.

Саха АССР тэриллиитэ сэбилэннээх контрреволюцияны үлтүрүтүүгэ олус улахан суолталаммыта.

Быйыл 2007 сыл муус устар 27 күнүгэр Саха сиригэр автономия ылыныллытын 85 сылын туолла. Биһиги биир дойдулаахпыт, бөдөн партийнай-советскай үлэһит, төлөнөөх революционер Максим Кирович Аммосов Саха АССР тэриллиитигэр быһаччы кыттыыга, ороула бэрт улахан. Автономия 85 сылын устатыгар саха норуотун государственноһыгар үгүс уларыһылар-тэлэрийиилэр буолдулар. Биһиги республикабытыгар биир бастакынан 1990 с. балаҕан ыйын 27 күнүгэр государственнай суверенитет туһунан Декларация биллэриллибитин кэннэ Саха Республикатын Конституцията ылыллыбыта. Итинэн республика государственно буолар саҕа статутун бигэргэтии ситэриллибитэ.

Г.И. КРИВОШАПКИН